

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.161.2'373.7-042.2

DOI 10.35433/philology.1(102).2024.120-130

ВІДАНТРОПОНІМНІ МІКРОТОПОНІМИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ З ФОРМАНТАМИ -ІВ (-ОВ-, -ЕВ-), -ИН

Н. Ю. Сарган*

Територія Житомирського Полісся багата на відантропонімі власні назви місцевих географічних об'єктів. Назви із суфіксами -ів (-ов-, -ев-), -ин найчастотніші серед досліджуваних мікротопонімів. В основі мікротопонімів, утворених за допомогою таких формантів, – прізвиська та імена людей. Межа між зазначеними видами антропонімів часто розмита, оскільки всі лексеми, що тепер є власними назвами людей, колись могли функціонувати як апелятиви. Мета дослідження – лексико-семантична характеристика антропонімів, що мотивували мікротопоніми з формантами -ів (-ов-, -ев-), -ин. Серед них – група мікрогідронімів, в основі яких – демінутивні форми християнських імен: Вакулкова, Грицьків Луг, Ємільчине, Климкове, Костикове, Левкове, Миколайчикове, Наталчин, Ониськове, Опанаськове, Петрикове тощо. Інформативно цінні мікротопоніми, мотивовані антропонімами, що вказують на походження або на місце проживання їхніх власників (Литвинове, Полячкове) та похідні від власних особових назв, що вказують на соціальну належність або на постійне заняття чи професію власника відповідного імені (Босякове, Голякова, Дякова, Ковальова, Ксьондзове, Царів Лісок, Шевцева Нива та ін.). Значний розряд прізвиस्क, твірних для місцевих мікротопонімів, становлять ті, що характеризували людину за її зовнішністю, фізичними ознаками та вдачею: Жмакове, Матлошове, Моргунове, Поснішилове, Псюрове, Страхів, Цюпове, Шлапакове та ін. Ці антропоніми цікаві з огляду на те, що прізвиська вказують на найбільш примітну ознаку людини, її фізичну чи моральну рису (часто гіперболізовану). Загалом антропонімікон Житомирського Полісся, що мотивував посесивні мікротопоніми, крім відповідності загальноукраїнським рисам, відображає діалектні й територіальні особливості місцевих власних назв географічних об'єктів.

Ключові слова: антропонім, мікротопонім, християнські імена, семантика прізвиस्क.

MICROTOPONYMS WITH THE FORMANTS -IV (-OV-, -EV-), -YN DERIVED FROM ANTHROPONYMS IN ZHYTOMYR POLISSIA

Sarhan N. Yu.

The territory of Zhytomyr Polissia is rich in toponymic proper names of local significance geographic features. Names ending in -iv (-ov-, -ev-), -yn occupy a prominent place among the studied microtoponyms. Microtoponyms formed with the help of such formants reflect the system of

* аспірант відділу історії української мови та ономастики
(Інститут української мови НАН України)
sarhan.nadiia@gmail.com
ORCID: 0009-0002-7873-3549

local names of individuals, based on nicknames and personal names. Furthermore, personal names, as the basis for microtoponyms, are significant in terms of being a broad field for the creativity of people, thereby reflecting their worldview. The boundary between the aforementioned types of anthroponyms is often blurred since all lexemes that are now proper names of individuals could have functioned as common nouns in the past. Today, a surname is semantically neutral, as it is merely the name of a person inherited from an ancestor, indicating a characteristic feature of that ancestor. Therefore, in this article, our goal is to review and characterize the semantics of anthroponyms that motivated the formation of possessive models of microtoponyms with the formants **-iv (-ov-, -ev-), -yn**. A significant group consists of microhydronyms based on diminutive forms of Christian names, such as Vakulkova, Hrytskiv Luh, Yemilchyn, Klymkove, Kostykov, Levkove, Mykolaichykov, Natalchyn, Onyskove, Opanaskove, Petrykove, and so on. Informative are microtoponyms derived from anthroponyms, indicating the origin or place of residence of their owners (Lytvynova, Polyachkove) and personal names, indicating social affiliation or a person's permanent occupation or profession (Bosiakove, Holiakova, Diakova, Kovalova, Ksiondzove, Tsariv Lisok, Shevtseva Nyva and so on). The weighty category of nicknames, derivatives for local microtoponyms, consists of those characterizing a person by their appearance, physical features, and temperament: Zhmakove, Matloshove, Morhunove, Pospishylove, Psiurove, Strakhiv, Tsiupove, Shlapakove. These anthroponyms are interesting because the nicknames indicate the most prominent characteristic of a person, whether physical or moral (often exaggerated). Overall, the anthroponymy of Zhytomyr Polissia that motivated the formation of microtoponyms, despite conforming to common Ukrainian features, reflects dialectal and territorial characteristics of local names of geographic objects.

Keywords: anthroponym, microtoponym, Christian names, semantics of nicknames and surnames.

Постановка наукової проблеми.

Серед мікротопонімів багатьох досліджених територій у межах України словотвірні моделі з формантами **-ів (-ов-, -ев-), -ин** посідають чільне місце. Ці суфікси виражають посесивність та, за словами З. О. Купчинської, почали активно функціонувати в період зародження класових відносин у суспільстві, консолідації слов'янських племен, створення ранньослов'янських державних інститутів [12: 27]. Дослідження назв, утворених за допомогою зазначених формантів, важливе тим, що генетична класифікація відантропонімних похідних із суфіксами **-ів (-ов-, -ев-), -ин** фактично відтворює систему місцевого найменування осіб, в основі якої – передусім відапелятивні прізвиська людей, скорочені імена, християнські імена переважно в гіпокристичній формі, рідше – запозичені власні особові назви [18: 89].

Межа між прізвиськами, прізвиськами та подекуди іменами розмита, оскільки всі лексеми, що тепер є власними назвами людей, колись могли функціонувати як апелятиви. П. П. Чучка зазначав, що

ані лексема *прозвівище*, ані її відповідник *прозвіско* свого часу не мали теперішнього термінологічного значення, а радше означали 'прізвисько', 'додаткове неофіційне найменування'. Сьогоднішні прізвиська від початку свого функціонування були особовими іменами, світськими або християнськими, та характеризували денотата за його особистими зовнішніми чи внутрішніми рисами (наприклад, *Носаль, Плаксії*) [25: VII]. Тож конкретний антропонім в одній місцевості може виконувати роль офіційного прізвиська, а в іншій – побутовати як вуличне прізвисько [14: 32]. Очевидно, що нині прізвиська не мають семантики, оскільки є лише індивідуальною назвою особи, успадкованою від предків, для одного з яких вона була вираженням якоїсь характерної ознаки [18: 8]. Такі імена, крім власне антропонімійної, містять важливу історико-лінгвальну, соціально- та культурно-історичну інформацію [4: 145]. Варто зауважити, що прізвиська часто виникали і після документального закріплення родових прізвиськ й функціонували паралельно з ними, проте не мали офіційного характеру (таку тенденцію

спостерігаємо й сьогодні). Це могло стати причиною втрати немалою пласту інформації про суспільно-культурний устрій тієї чи іншої території. Тому мікротопоніми, мотивовані власними особовими назвами (хоч і без чіткої межі між класом прізвищ та прізвицьк), набувають особливої ваги. Ю. К. Редько виокремлював чотири основні лексико-семантичні групи прізвищ: 1) утворені від імен; 2) такі, що вказують на походження або на місце проживання; 3) за соціальною (класовою) належністю або за постійним заняттям (професією); 4) від якоїсь індивідуальної ознаки (найчастіше фізичної чи психічної властивості) їхнього першого власника [18: 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні лінгвісти активно вивчають мікротопонімію різних регіонів України: В. Ф. Баньої (басейн р. Уж), Л. П. Білінська (Покуття), Н. В. Вебер (Івано-Франківщина), Н. І. Лісянк (Західне Поділля), О. Б. Лужецька (Південно-Західне Опілля), О. І. Проць (північ Львівської обл.), І. Я. Ординська (Північна Хмельниччина), Я. В. Янчишина (Центральна Хмельниччина) та ін. Антропонімікон різних регіонів також був предметом уваги українських ономастів: Г. Є. Бучко (Бойківщина), Я. О. Пура (Ровенщина), І. Д. Фаріон (Верхня Наддністрянщина), П. П. Чучка (Закарпаття), В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко (Дніпровське Припоріжжя), Л. В. Яцук (Житомирщина) та ін. Серед таких досліджень наявні розвідки, присвячені впливу антропонімікону на топоніми та мікротопоніми. Зокрема, Н. М. Герета студіювала ойконіми, мотивовані церковнослов'янськими іменами [6]; З. О. Купчинська досліджувала антропоніми, збережені в основах ВГН [11]; відантропонімі регіональні мікротопоніми вивчали В. О. Заїнчовська [9], О. С. Мосур [15], Н. В. Сокіл [22], Н. Р. Яніцька [26; 27] та ін.

Мета дослідження. Мета цієї статті – опис та лексико-семантична характеристика антропонімів, що мотивували мікротопоніми з формантами *-ів* (*-ов-*, *-ев-*), *-ин*.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сфері нашої уваги – відантропонімі мікротопоніми, відзначені в різних районах Житомирського Полісся. Досить велика група мікрогідронімів, в основі яких – демінутивні форми християнських імен: *Вакулкова*, крин.: *Пряжів* Житомирського р-ну [20: 119] < *Вакулко* [28: 4] < *Вакула* [1: 25; 24: 22]; *Грицьків Луг*, бол.: с. Осни Лугинського р-ну [20: 126] < *Грицько* [28: 8] < *Григорій* [1: 45; 24: 25]; *Ємільчине*, торф., смт Ємільчине [20: 130] < *Ємілька* < *Ємілія* [24: 116]; *Климкове*, бол.: с. Новина Коростенського р-ну [20: 141] < *Климко* [28: 15] < *Клим*, *Климентій* [1: 71; 24: 30]; *Костикове*, бол.: с. Краснопіл Коростенського р-ну [20: 145] < *Костик* < *Костянтин* [1: 72; 24: 31; 28: 15]; *Левкове*, бол.: 1) с. Червона Волока Лугинського р-ну; 2) с. Вишевичі Радомишльського р-ну [20: 151] < *Левко* [28: 16] < *Лев* [1: 72; 24: 31]; *Миколайчикове*, бол.: с. Кремне Лугинського р-ну [20: 156] < *Миколайчик* < *Миколай* [1: 86; 24: 33; 28: 19]; *Наталчин*, колодязь: с. Великі Кліщі Народицького р-ну [20: 160] < *Наталка* < *Наталія*, *Наталя* [1: 275; 24: 246]; *Ониськове*, дж.: с. Новина Коростенського р-ну [20: 163] < *Онисько* [28: 22] < *Онисим*, *Онисій* [1: 129; 24: 36]; *Опанаськове*, дж.: с. Новина Коростенського р-ну [20: 163] < *Опанасько* < *Опанас* [24: 36; 28: 22]; *Павлушкове*, бол.: с. Каленське Коростенського р-ну [20: 165] < *Павлушко* [28: 23] < *Павло* [1: 136; 24: 37]; *Петрикове*, бол.: с. Киянка Ємільчинського р-ну [20: 167] < *Петрик* < *Петро* [1: 140; 24: 38; 28: 24]; *Санькове Джерело*, дж.: с. Іванівка Малинського р-ну [20: 175] < *Санько* < *Олександр* [1: 86; 24: 35]; *Сидоркове*, бол.: с. Рясне Ємільчинського р-ну [20: 176] < *Сидорко* < *Сидір* [1: 169; 24: 40; 28: 27]; *Тодосьове*, бол.: с. Брідок

Ємільчинського р-ну [20: 183] < *Тодось* < *Феодосій* [1: 176; 24: 42]; *Янкове*, бол.: с. Киянка Ємільчинського р-ну [20: 193] < *Янко* [28: 39] < *Ян* [1: 191; 24: 45]; *Яньове*, бол.: с. Голубин Держинського р-ну [20: 193] < *Яньо* < *Ян* [1: 191; 24: 45; 28: 49] тощо. На думку Н. В. Сокіл, таке явище "підпорядковане насамперед українській мовній традиції, у якій превалюють емоційно-забарвлені деривати імен" [23: 94].

Серед досліджуваного мікротопонімікону наявні назви, в основі яких – антропоніми, що вказують на походження або на місце проживання їхніх власників. Такі фіксації дуже цінні з огляду на те, що можуть містити інформацію про етнічний склад місцевого населення.

Литвинове, бол.: с. Каленське Коростенського р-ну [20: 152]. Відетнонімні антропоніми виражають належність об'єкта або ставлення особи до нього, вказуючи на її етнічну належність [4: 186]. Щодо етноніма *литвин*, як і *литва*, то в цьому разі може йтися про колишнє Литовське князівство, тобто про територію сучасної Литви або Білорусі [25: 340]: *литвин* 'литовець', 'поліщук' [19: II: 363; 21: IV: 494]. Етноніми, вжиті в переносному значенні, характеризують особу за зв'язками з певною країною чи етносом (наприклад, робота). Реалізацію цього апелятива спостерігаємо в антропонімах *Литвин*, *Литвина*, *Литвинець*, *Литвинів*, *Литвиненко*, *Литвинчин* [3: 227–230; 5: 295; 10: 428; 16: 645; 25: 340; 28: 290] тощо.

Полячкове, бол.: с. Нова Радча Народицького р-ну [20: 169]. Назву утворено від прізвиська *Полячок*, мотивованого лексемою *полячок*, що є демінутивною формою етноніма *поляк* [19: III: 291; 8: II: 694]. Мотивація антропонімооснови могла бути зумовлена як національною належністю його власника, так і будь-якими іншими зв'язками, наприклад його частими поїздками на заробітки до Польщі або католицьким віросповіданням (католицьку церкву

на досліджуваній території часто називають польською, католиків – поляками, релігійні свята – польськими, наприклад: польська Пасха, польське Різдво тощо). На території України зафіксовано прізвища, мотивовані відповідним етнонімом: *Поляк*, *Поляков*, *Полякевич* [3: 317; 5: 396; 16: 153; 25: 461; 28: 302].

Українські прізвища, зокрема селянські, формувалися приблизно із XVII ст. й закріпилися в документах тільки в кінці XVIII ст. Тому сучасні прізвища відображають картину українського суспільства другої половини XVIII ст. [18: 34]. З огляду на це інформативно цінні мікротопоніми, похідні від власних особових назв, що вказують на соціальну належність або на постійне заняття чи професію власника відповідного імені.

Босякове, бол., с. Малахівка Лугинського р-ну [20: 117]. В основі цього гелоніма – прізвисько *Босяк*, мотивоване лексемою *босяк*, що, своєю чергою, походить від прикметника *босий* і має значення 'бідна людина', 'бідняк' [21: I: 222; 3: 1: 28] (пор. *босяка* 'ходити босим, без взуття' [7: 22]). На території України функціонує низка спільнокореневих прізвищ: *Босак* [3: 45; 5: 59; 28: 269], *Босаків*, *Босачок*, *Босяків*, [10: 103], *Босяцкий* [28: 269]. Таке прізвище, як і співзвучний йому апелятив, відоме полякам, хорватам та сербам [25: 85].

Голякова, крин.: с. Симони Ємільчинського р-ну [20: 125]. Назва походить під прізвиська *Голяк*, в основі якого – апелятив *голяк* 'людина без одягу', 'убога людина', 'злидар' [21: II: 120] (пор. ще спільнокореневі прізв. *Голота* [18: 37], *Голюк* [5: 124], також присл. *голяка* 'без одягу' [2: 1: 99]). Зауважимо, що серед українських прізвищ побутують різні похідні від *Голяк*: *Голяка*, *Голяків* [10: 187; 16: 52].

Дякова, крин.: с. Пряхів Житомирського р-ну [20: 130]. Антропонім *Дяк* [16: 752; 28: 278] мотивований відповідною загальноновживаною лексемою *дяк*

‘служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння’ [5: 179; 19: I: 462; 8: I: 212; 21: II: 450]. В українській мові побутує низка спільнокореневих та похідних антропонімів: *Дяків*, *Дячко*, *Дячук* [3: 131], *Дякон*, *Дякун*, *Дяков*, *Дяківник* і т. д. [10: 266].

Ковальова, крин.: с. Меделівка Радомишльського р-ну [20: 142]. Мікротопонім мотивований прізвиськом *Коваль* [5: 238; 16: 506; 25: 271; 28: 284] < *коваль* ‘майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети’ [19: II: 260; 8: I: 353; 21: IV: 202]. Цей антропонім та його похідні – поширені основи для творення прізвищ: *Ковальов*, *Ковальчик* [3: 181–182], *Ковалик*, *Ковалець* [10: 354], *Ковалів*, *Ковальчик*, *Ковалюк* [25: 271].

Ксьондзове, бол., м. Коростишів [20: 149]; *Попове*, бол.: с. Сирниця Овруцького р-ну [20: 170]. У зв’язку з поширенням на теренах України християнства православного та католицького обряду побутування відповідної термінології стало буденним явищем. Свідчення цього – мотивація мікротопонімів лексемами *ксьондз* ‘польський католицький священник’ [19: II: 317; 8: I: 386; 21: IV: 380], ‘піп’ [10: 396] і *nin* ‘служитель релігійного культу, який має це звання й здійснює богослужіння’ [19: III: 187; 8: II: 653; 21: VI: 538]. Зазначені апелятиви відображені в прізвищах *Ксьондз*, *Ксендз*, *Ксонзек*, *Ксянзуля*, *Піп*, *Попек*, *Попик*, *Попович* [3: 208, 318; 5: 272, 397; 16: 487; 10: 396, 571, 591; 25: 451, 463; 28: 302].

Кучерове, бол.: с. Чолівка Коростенського р-ну [20: 150]. Мікротопонім мотивований прізвищем (прізвиськом) *Кучер* [5: 283; 16: 504; 25: 27] < *кучер* ‘людина, яка править кінним екіпажем, найчастіше найманім’ [19: II: 334; 8: I: 393; 21: I: 668; 21: IV: 422], ‘погонич’ [10: 409]. Лексема *кучер* стала основою прізвищ *Кучеренко*, *Кучерешко*, *Кучерук* [3: 217], *Кучера* [25: 271].

Мужикова Гора, дж.: с. Любовичі Малинського р-ну [20: 158]. Твірний

антропонім *Мужик* [10: 496] походить від апелятива *мужик* ‘селянин’, ‘невихована, груба людина’, ‘селюк’ [19: II: 453; 8: I: 457; 21: IV: 821]. Мужиком також називають чоловіка [13: 43]. Таке прізвисько могло закріпитися за людиною, яка за певними критеріями більше за інших відповідала колективному образу чоловіка. В Україні функціонує прізвище *Мужик* [3: 268] і демінутив антропонімного рівня *Мужичок* [10: 496] та ін.

Царів Лісок, бол., на правому бер. р. Норин л. Ужа п. Прип’яті п. Дніпра; на півдні Овруцького пісковуку [20: 187]. В основі назви – прізвисько *Цар* [28: 316], мотивоване апелятивом *цар*, що вжитий не в прямому значенні. Сема ‘повновладний господар над ким чи чим-небудь, розпорядник’, наприклад, могла реалізуватися, якщо людина мала території більше, ніж в інших людей на кутку чи в населеному пункті, а апелятив зі значенням ‘той, який підпорядковує навколишніх своєму впливу або переважає всіх (все) чим-небудь’ міг закріпитися за сильною особистістю, лідером [19: IV: 424; 8: II: 1050; 21: XI: 180]. Не варто забувати про можливість утворення прізвиська з іронічних мотивів: ‘може, хтось любив часто розповідати про царя, от і могли прозвати його Царем. Бідного селянина-кріпака, глузуючи, прозвали Королем чи Карнидалом (може, якраз через те, що він так перекутив це незвичне для нього слово), і це прізвисько стало згодом закріпленим у документах його родовим прізвищем’ [18: 35]. Зауважимо, що лексема *цар* досить поширена в українському антропоніміконі. Пор. прізвища *Цар*, *Царик*, *Царко*, *Царук*, *Царьов* тощо [3: 423; 5: 518; 10: 780; 16: 489, 532].

Шевцева Нива, бол., с. на захід від Овруцького пісковуку [20: 190]. Очевидно, що перший власник твірної прізвиська *Швець* [28: 47] міг бути ‘майстром, що шиє і лагодить взуття’ [5: 542; 19: IV: 489; 8: II: 1085; 21: II: 429] або, навпаки, людиною, що зовсім не вмів шити. Прізвище *Швець*

поширене на всій території України [3: 441; 10: 811; 17: 803; 25: 620].

Найцікавіший розряд прізвиськ, твірних для місцевих мікротопонімів, становлять ті, що характеризували людину за її зовнішнім виглядом, фізичними ознаками і властивостями, оскільки у творенні прізвиськ беруть до уваги найбільш типові ознаки людей, їхні фізичні й моральні риси; для вираження цих ознак із лексичного складу мови вибирають найвлучніші слова [18: 64–65].

Жмакове, бол.: с. Рудня Коростенського р-ну [20: 131]. В основі антропоніма *Жмак*, від якого утворено мікротопонім, – лексема *жмак* ‘оберемок, пучок’ [19: I: 487], ‘макух’ [8: I: 224], ‘комок, скруток’ [10: 280]. Можлива версія походження вказаного прізвиська і від дієслова *жмакати* ‘захоплюючи, здавлюючи який-небудь предмет руками, м’яти, псувати його форму’, ‘жувати’ [21: II: 573]: людина могла постійно щось жувати, ходити в *пожмаканому* (пор. ще *жмакати* ‘прати руками одяг’ [7: 50]) одязі або бути незграбною і щось *жмакати* (псувати). На території України зафіксовано прізвища, мотивовані апелятивом *жмак* та похідними: *Жмако*, *Жмаченко* [5: 184; 10: 280; 16: 69].

Кобиліне, бол.: с. Листвин Овруцького р-ну [20: 141]. Гелонім – посесивне утворення від антропоніма *Кобила* [16: 656], мотивованого зоонімом *кобіла* ‘самка жеребця, лошиця’ [19: II: 259; 8: I: 353; 21: IV: 200]. *Кобила* як прізвисько могло означати ‘високу на зріст огрядну жінку’ [21: IV: 200]. *Кобилою* або *конем* також могли називати фізично сильну особу. На Житомирщині побутує приказка “здоровий/а, як кінь/кобіла”, що стосується людей як чоловічої, так і жіночої статі. Крім того, характерною рисою власника такого прізвиська міг бути голосний сміх. Таке порівняння відображене у вислові “рже, як кобіла”. Пор. також споріднені прізвища: *Кобила*, *Кобилан*, *Кобиленков*, *Кобиленьський*, *Кобилиця*,

Кобилко, *Кобилюк* тощо [5: 237; 10: 353; 28: 283].

Матлошове, бол.: с. Путиловичі Лугинськ. р-ну [20: 156]. Цей мікротопонім похідний від прізвиська *Матлош*, що мотивоване, напевно, дієсловом *матлошити*, *мотлошити* ‘перетворювати в мотлох, рвати, ламати, троцяти’, ‘сильно бити когось’ [19: II: 449; 8: I: 454; 21: IV: 811]. Власник такого прізвиська міг бути сильним і/або запальним, агресивним, а також незграбним. На території Закарпаття зафіксовано схоже прізвище *Матлах*, що функціонує також на території Словаччини та Польщі й утворене від апелятива *matlach* ‘пришелепкувата людина’ [25: 370].

Моргунове, бол.: с. Мелені Коростенського р-ну [20: 157]. Гелонім утворено від прізвиська *Моргун*. Апелятив, що мотивував антропонім, має прозору семантику та утворений від дієслова *моргати* ‘мимоволі швидко опускати й піднімати повіки та вії’ [5: 338; 21: IV: 800]. Прізвище *Моргун* поширене по всій Україні [3: 246; 10: 491; 16: 567].

Поспішилове, бол. с. Гуто-Мар’ятин Народицького р-ну [20: 170]. Мікротопонім походить від власної особової назви *Поспішило*, що, своєю чергою, є віддієслівним утворенням: *поспішити* ‘надто рано, передчасно зробити що-небудь’ [19: III: 367; 8: II: 717; 21: VII: 357]. Оскільки для прізвищ і прізвиськ не є рідкісною мотиваційна ознака “дотепно характеризувати денотата” [25: XXIV], дієслово, що стало твірною основою для прізвиська *Поспішило*, могло виражати переносне значення: ‘не виявляти бажання негайно розпочати якусь дію, приступити до якої-небудь справи, роботи’ [21: VII: 357]. На території України функціонує спільнокореневе прізвище *Спіх* [10: 691].

Псюрове, бол.: с. Яроповичі Андрушівського р-ну [20: 171]. Назва походить від антропоніма *Псюр*, що, своєю чергою, є відапелятивним утворенням від згрубілої форми назви

тварини *пес*: *псюра* – збільш.-зневажл. до *пес* [21: VIII: 377], пор. ще споріднене *псюрник* ‘собачник’ [19: III: 496; 8: II: 786]. Назви тварин в основі людських прізвиськ нерідкісні, оскільки за їхньою допомогою можна точно передати певні риси характеру, якими люди часто наділяють тварин. Можливо, особа, що вперше отримала це прізвисько, була злою. Також мотиваційною могла бути ознака наявності певної тварини у власника такого прізвиська. На території України побутує спільнокореневе прізвище *Псюк* [5: 406; 16: 880].

Страхів, торф., у долині р. Канава Прикордонна; 27 км на півн. схід від смт Олевськ [20: 180]. В основі цього мікротопоніма – прізвисько *Страх* [17: II: 1017; 28: 311]. Мотивація вказаного антропоніма лексею *страх* могла бути зумовлена зовнішню непривабливістю його власника: *страх* ‘фантастична істота незвичайного, страшного вигляду’ [19: IV: 213; 8: II: 925; 21: IX: 753]. Можливо, власник відповідного прізвиська мав певні риси характеру, що вплинули на функціонування апелятива в значенні ‘стан і/або вираження хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного’ [21: IX: 753]. З іншого боку, така людина могла не мати вказаних рис характеру чи не проявляти їх (бути сміливою), тоді відповідний антропонім з’явився, аби іронічно характеризувати особу. За межами області відзначено такі спільнокореневі прізвища: *Страшнюк* [3: 379], *Страхота*, *Страхун* [10: 702], *Страшко* [25: 536].

Цюпове, бол.: с. Гута-Потіївка Радомишльського р-ну [20: 187]. Гелонім утворено від прізвиська *Цюп*. Можливо, в його основі – лексема **цюп(а)* < *цюпати*. На території Житомирщини дієслово *цюпати* функціонує зі значенням ‘набридливо дорікати’, ‘довбати когось (згрубіле)’, рідше – зі значенням ‘дзьобати’. Окрім того, активно побутує дієприкметник *зацюпаний* ‘той, кому постійно висловлюють зауваження, навіть не

завжди доречні’, ‘миршавий, нещасний’, ‘занедбаний, замучений’. Зауважимо, що іменник *цюпа* відомий місцевим мешканцям як віддієслівне утворення, що може вказувати на того, кому постійно дорікають. Значення ‘дзьобати’, ‘довбати когось (згрубіле)’ та ‘набридливо дорікати’ помітно перегукуються, простежуємо їх метафоризацію. З огляду на це можна припустити, що апелятив, який мотивував відповідне прізвище чи прізвисько на території Житомирщини, найімовірніше, мав значення *‘той, кому постійно дорікають’, ‘недолугий’, ‘миршавий’, ‘занедбаний, замучений’. У словнику П. П. Чучки зафіксовано спільнокореневе прізвище *Цюпик*, яке автор виводить від апелятива з польської мови *сіпра* ‘курка’ або *сірка* ‘дурень’, ‘недолугий’ [25: 597]. Пор. також споріднені укр. прізвища *Цюпа*, *Цюпак*, *Цюпка* тощо [3: 427; 5: 523].

Шлапакове, бол.: с. Чолівка Коростенського р-ну [20: 191]. Мікрогідронім походить від прізвиська *Шлапак* [17: II: 1211]. Апелятив *шлапак* функціонує в українській мові зі значенням ‘старе, стоптане, рване взуття (чоботи, черевики і т. ін.)’ [8: II: 1093; 21: XI: 488], також відомі значення ‘велика нога’, ‘тюхтій, роззява’ [21: XI: 488], ‘неоковира’ [10: 821]. Прізвище *Шлапак* поширене в різних регіонах України [3: 449; 5: 551; 10: 821; 16: 401, 434].

Висновки й перспективи дослідження. На території Житомирського Полісся відзначено чимало відантропонімих мікротопонімів. Семантика їхніх твірних основ відображає мовну картину світу мешканців цього регіону. Майже всі антропоніми, що мотивували досліджувані мікротопоніми, поширені за межами області. Серед аналізованих власних особових назв наявні демінутивні форми імен (*Вакулко* > *Вакулкова*, *Костик* > *Костикове*, *Онисько* > *Ониськове*, *Опанасько* > *Опанаськове*, *Павлушко* > *Павлушкове* тощо); антропоніми, що вказують на

походження або на місце проживання їхніх власників (*Литвин* > *Литвинове*, *Полячок* > *Полякове*), назви, що вказують на соціальну належність або на постійне заняття чи професію найменованої особи (*Босяк* > *Босякове*, *Мужик* > *Мужикова Гора*, *Цар* > *Царів Лісок*, *Швець* > *Шевцева Нива*); прізвиська, що характеризували людину за її зовнішністю, фізичними ознаками і вдачею (*Матлош* > *Матлошове*, *Поспішило* > *Поспішилове*, *Шлапак* > *Шлапакове*). Локальне значення деяких твірних для

відповідних антропонімів (*Цюп* > *Цюпове*) апелює до відрізняється від загального, тому регіональний контекст особливо важливий.

Список скорочень: бер. – берег; бол. – болото; дж. – джерело; крин. – криниця; л. – ліва притока; н. – нива; п. – права притока; пас. – пасовище; півд. – південь; півн. – північ; пот. – потік; р. – річка; р-н – район; с. – село; смт – селище міського типу; торф. – торфовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. А. Словник варіантів власних імен північно-західної України. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 372 с.
2. Аркушин Г. А. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. Т. 1–2.
3. Аркушин Г. А. Словник прізвищ північно-західної України та суміжних земель. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 556 с.
4. Білінська Л. П. Формування мікротопонімії Покуття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2012. 201 с.
5. Габорах М. М. Прізвища Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 584 с.
6. Герета Н. М. Відантропонімні назви поселень північної Хмельниччини. *Студії з ономастики та етимології*. 2007. С. 72–79.
7. Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. Житомир: Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. 184 с.
8. Желехівський Є. І., Недільський С. Малорусько-німецький словар: у 2 т. Львів: [б. в.], 1886.
9. Заїнчовська О. В. Відантропонімні мікротопоніми південно-східного Поділля. *Записки з ономастики*. 2009. № 12. С. 31–42.
10. Ірклівський В. Д. Етимологічний словник українських прізвищ. Мюнхен: [б. в.], 1987. 903 с.
11. Купчинська З. О. Дещо про методіку виокремлення антропонімів із ойконімії. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологія*. 2010. Вип. 50. С. 408–415.
12. Купчинська З. О. Топоніми на -ин, -ів слов'янського походження. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 27–35.
13. Лисенко О. С. Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся. Київ: Вид. Академії наук УРСР, 1961. 72 с.
14. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. Київ: Т-во "Знання" УРСР, 1990. 47 с.
15. Мосур О. С. Християнські імена та їхні варіанти як твірні основи мікротопонімів Самбірського циркулу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2016. Вип. 63. С. 220–231.
16. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область / редкол.: М. А. Черненко (голова) та ін. Житомир: "Полісся", 2008. 1116 с.
17. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: у 2 т. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2007.
18. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ: Наукова думка, 1966. 216 с.
19. Словар української мови / Упоряд. з дод. власн. мат. Б. Д. Грінченко. Київ: [б. в.], 1907–1909. Т. 1–4.

20. Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина / Железняк І. М., Карпенко О. П., Лучик В. В., Поляруш Т. І., Стрижак О. С., Шульгач В. П. Київ: Видавництво "Обереги", 2004. 448 с.
21. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI.
22. Сокіл Н. В. Відонімні мікротопоніми Сколівщини. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. 2005. № I (13). С. 117–128.
23. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. 206 с.
24. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 488 с.
25. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 704+XLVIII с.
26. Яніцька Н. Р. Жіночий іменник у мікротопонімії центральних та східних районів Львівщини. *Вісник Львівського національного університету імені І. Франка. Серія: Філологія*. 2010. С. 471–476.
27. Яніцька Н. Р. Чоловічий іменник у мікротопонімії центральних та східних районів Львівщини. *Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў: матэрыялы II Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мазыр, 22–23 красавіка 2010 г.)*. Мазыр, 2010. С. 226–229.
28. Ящук А. В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст. Додатки: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01. Житомир, 2008. 350 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arkushyn, H. L. (Ed.). (2013). *Slovyk prizvyshch pivnichno-zakhidnoi Ukrainy ta sumizhnykh zemel* [Dictionary of surnames of northwestern Ukraine and adjacent territories]. Lutsk: Vezha-Druk 372 p. [in Ukrainian].
2. Arkushyn, H. L. (2009). *Slovyk zakhidnopoliskykh hovirok* [Dictionary of western Polissian dialects]: in 2 vols. Lutsk: Red.-vyd. vidd. "Vezha" Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
3. Arkushyn, H. L. (Ed.). (2009). *Slovyk variantiv Vlasnykh imen pivnichno-zakhidnoi Ukrainy* [Dictionary of personal names variants of northwestern Ukraine]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 556 p. [in Ukrainian].
4. Bilinska, L. P. (2012). *Formuvannia mikrotoponimii Pokuttia* [Formation of the Microtoponymy of Pokuttia]: PhD(c) thesis abstract: 10.02.01. Ivano-Frankivsk. 17 p. [in Ukrainian].
5. Haborak, M. M. (2019). *Prizvyshcha Halytskoi Hutsulshchyny. Etymolohichni slovyk* [Surnames of the Galician Hutsul region. Etymological dictionary]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. 584 p. [in Ukrainian].
6. Hereta, N. M. (2007). *Vidantropnimni nazvy poselen pivnichnoi Khmelnychchyny* [Ethnolinguistic place names of northern Khmelnytskyi region]. *Studii z onomastyky ta etymolohii*. P. 72–79 [in Ukrainian].
7. Hrymashevych, H. I. (2002). *Slovyk nazv odiahu ta vzuttia serednopoliskykh i sumizhnykh hovirok* [Dictionary of clothing and footwear names in central Polissian and adjacent dialects]. Zhytomyr: Pivnichnoukrinskyi dialektolohichniy tsentr Zhytomyrskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 184 p. [in Ukrainian].
8. Zhelekhivskiy, Ye. I., Nedilskiy, S. (1886). *Malorusko-nimetskyi slovar* [Ukrainian-German dictionary]: in 2 vols. Lviv: [b. v.] [in Ukrainian; in German].
9. Zainchkovska, O. V. (2009). *Vidantropnimni mikrotoponimy pivdenno-skhidnoho Podillia* [Ethnolinguistic microtoponyms of southeastern Podillya]. *Zapysky z onomastyky*. № 12. P. 31–42 [in Ukrainian].

10. Irkliievskiy, V. D. (1987). *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskykh prizvyshch* [Etymological dictionary of Ukrainian surnames]. Miunkhen: [b. v.]. 903 p. [in Ukrainian].
11. Kupchynska, Z. O. (2010). *Deshcho pro metodyku vyokremlennia antroponimiv iz oikonimii* [Some insights into the methodology of extracting anthroponyms from toponyms]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. № 50. P. 408–415 [in Ukrainian].
12. Kupchynska, Z. O. (1993). *Toponimy na -yn -iv slov'ianskoho pokhodzhennia* [Toponyms ending in -in -iv of slavic origin]. *Movoznavstvo*. № 5. P. 27–35 [in Ukrainian].
13. Lysenko, O. S. (1961). *Slovnyk dialektnoi leksyky serednoho i skhidnoho Polissia* [Dictionary of central and eastern Polissia dialect lexicon]. Kyiv: Vyd. Akademii nauk URSR. 72 p. [in Ukrainian].
14. Masenko, L. T. (1990). *Ukrainski imena i prizvyshcha* [Ukrainian names and surnames]. Kyiv: T-vo "Znannia" URSR. 47 p. [in Ukrainian].
15. Mosur, O. S. (2016). *Khrystyianski imena ta yikhni varianty yak tvirni osnovy mikrotoponimiv Sambirskoho tsyrkulu* [Christian names and their variations as derivational bases of microtoponyms in the Sambir district]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Serii filolohichna. № 63. P. 220–231. [in Ukrainian].
16. *Natsionalna knyha pam'iaty zhertv holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini. Zhytomyrska oblast* (2008). [National Book of Memory of the Victims of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. Zhytomyr region]. Zhytomyr: "Polissia". 1116 p. [in Ukrainian].
17. Redko, Yu. K. (2007). *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch* [Dictionary of modern Ukrainian surnames]: in 2 vols. Lviv: Naukove tov-vo im. Shevchenka. [in Ukrainian].
18. Redko, Yu. K. (1966). *Suchasni ukrainski prizvyshcha* [Contemporary Ukrainian surnames]. Kyiv: Naukova dumka. 216 p. [in Ukrainian].
19. *Slovar ukrainskoi movy (1907–1909)*. / Hrinchenko, B. D. (Ed.). [Dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 1–4. Kyiv. [in Ukrainian].
20. *Slovnyk mikrohidronimiv Ukrainy. Volyn', Zhytomyrshchyna, Zaporizhzhia, Kyivshchyna, Kirovohradshchyna, Poltavshchyna, Cherkashchyna* (2004). / Zhelezniak, I. M., Karpenko, O. P., Luchyk, V. V., Poliarush, T. I., Stryzhak, O. S., & Shulhach, V. P. (Eds.). [Dictionary of microhydronyms of Ukraine. Volyn', Zhytomyrshchyna, Zaporizhzhia, Kyivshchyna, Kirovohradshchyna, Poltavshchyna, Cherkashchyna]. Kyiv: Vydavnytstvo "Oberehy". 448 p. [in Ukrainian].
21. *Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980)*. in 11 vols./ed.by kol. I. K. Bilodid et al. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.]. Kyiv: Nauk. dumka, Vol. I–XI. [in Ukrainian].
22. Sokil, N. V. (2005). *Vidonimni mikrotoponimy Skolivshchyny* [Microtoponyms of Skole Beskids region derived from oikonyms]. *Naukovi zapysky*. Serii: Movoznavstvo. № I (13). P. 117–128. [in Ukrainian].
23. Sokil, N. V. (2008). *Mikrotoponimiia Skolivshchyny* [Microtoponymy of Skole Beskids region]. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukraïny. 206 p. [in Ukrainian].
24. Triiniak, I. I. (2005). *Slovnyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira. 488 p. [in Ukrainian].
25. Chuchka, P. P. (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk* [Surnames of transcarpathian ukrainians: historical-etymological dictionary]. Lviv: Svit. 704+XLVIII p. [in Ukrainian].
26. Yanitska, N. R. (2010). *Zhinochy i menyky u mikrotoponimii tsentralnykh ta skhidnykh raioniv Lvivshchyny* [Feminine nouns in microtoponymy of central and eastern districts of Lviv region]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Franka*. Serii: Filolohiia. P. 471–476. [in Ukrainian].

27. Yanitska, N. R. (2010). Cholovichyi imennyk u mikrotoponimii tsentralnykh ta skhidnykh raioniv Lvivshchyny [Masculine nouns in microtoponymy of central and eastern districts of Lviv region]. *Nadzēnniia prablemy leksikalohii i anamastyki slavianskikh moy: matēgiialy II Mizhnarodnai navukovai kanferēntsii* (Мазыр, 22–23 krasavika 2010 h.). Мазыр. Р. 226–229. [in Ukrainian].
28. Yashchuk, L. V. (2008). Antroponimiia Zhytomyrshchyny XVI–XVII st. Dodatky [Anthroponymy of the Zhytomyr region of the 16th - 17th centuries. Appendices to the dissertation]: dys. ... kand. fil. nauk: 10.02.01. Zhytomyr: [b. v.]. 350 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 26.02.2024

Схвалено до друку: 26.04.2024